

דקדוקי מילים וחלקם בעלי שינויי משמעות בפרשת תולדות ובהפטרה, ובראשון של ויצא

כה כא וַיַּעֲתָר: העי"ן בשווא נח. וַיַּעֲתָר לוֹ: הטעם בעי"ן
כה כב וַיִּתְרַצֵּצוּ: צד"י ראשונה בשווא נע ולא בחטף
כה כב וַתֵּלֶךְ לְדֶרֶשׁ אֶת-ה': טעם טפחא בתיבת וַתֵּלֶךְ
כה כג וְלֹאֵם מְלֹאֵם: בשתי התיבות הלמ"ד בשווא נח וללא דגש אחר מ"ם השימוש. יש להקפיד לבטא
את האל"ף העיצורית (לא: וְלֹאֵם מְלֹאֵם) וכן על הפרדת התיבות
כה כח וּרְבִקָּה אֶהְבֶּת אֶת-יַעֲקֹב: טעם טפחא בתיבת וּרְבִקָּה
כה ל הִלְעִיטָנִי: הלמ"ד בשווא נח. עַל-בֶּן קָרָא-שְׁמוֹ אָדָם: הטעמה משנית ברי"ש¹
כה לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: הטעמים טפחא אתנח ובהמשך כה לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הטעמים מונח (שופר הולך)
רביע.
כה לב וְלִמָּה-זֶה לִי: טעם טפחא בתיבת לִי בלבד, אין לצרף לה את המילה 'זה' כאילו כתוב: וְלִמָּה זֶה-לִי
כה לג הַשְּׁבַעָה לִי: טעם נסוג אחור לשי"ן, הבי"ת בשווא נע. וַיִּשְׁבַּע לוֹ: הטעם לא נסוג אחור
כה לד וַיֵּאכַל וַיִּשְׁתַּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ: הראשון והשלישי במלעיל, השני והאחרון במלרע
כו ג וַאֲבָרְכֶךָ: הרי"ש בשווא נע וכ"ף סופית דגושה
כו ה מִצֹּתַי חֲקֹתַי וְתוֹרָתִי: רבים הקוראים המשתבשים בסיום הקריאה וקוראים כאילו טעם טפחא
בתיבת 'חקותי'
כו ז אֲחֹתִי: הטעם נסוג לחי"ת, מלעיל, כן הדבר גם בהמשך בפס' ט
כו ח כִּי אָרְכוּ-לוֹ: המילה כִּי בטעם מונח ואינה מוקפת. יש להסדיר היטב את קריאת אָרְכוּ-לוֹ כאשר
הרי"ש בשווא נע וההטעמה בלמ"ד
כו י וַהֲבֵאתָ: הטעם בתי"ו²
כו יב מֵאָה: במלרע
כו יד וַיִּקְנֶאָה: הנר"ן רפה ובשווא נח
כו כב וַיַּעֲתֶק: העי"ן בשווא נח. רָבּוּ: במלרע
כו כה וַיֵּט-שָׁם: היר"ד בסגול
כו כט אִם-תַּעֲשֶׂה: השי"ן בצירי. אֲתָה עֲתָה: הראשון באל"ף והשני בעי"ן!
כו לב וַיֹּאמְרוּ לוֹ: טעם נסוג אחור ליר"ד
כו לד וְאֵת-בְּשָׁמֹת: הבי"ת בקמץ רחב והשווא בשי"ן נע
כו לה מָרַת: טעם נסוג אחור למ"ם

¹ בחלק מהדפוסים הגעיא בקו"ף, כי היא בהברה השנייה לפני הטעם, וכן הוא בעין הקורא, אבל במדויקים הגעיא ברי"ש.

² לפי רש"י והתרגום אין זה וי"ו ההיפוך.

כז א וַתִּכְהֶינָּה: הכ"ף בשווא נח ואחריה ה"א בסגול, אין לבטא את הכ"ף כאילו היא זו שמנוקדת בסגול
 כז ד תִּבְרַכְךָ: על אף הקושי, הכ"ף הראשונה בשוא נח וכן הדבר בפסוק כה
 כז ז וַאֲבִרְכָּה: הכ"ף הראשונה בשוא נח
 כז י יִבְרַכְךָ: הכ"ף הראשונה בשוא נח
 כז יב כַּמְתַּעֲתַע: העי"ן בשוא נח והת"ו אחריה דגושה
 כז יג קִלְלָתְךָ: על אף הקושי, הלמ"ד הראשונה בשוא נח
 כז יט וְאָכְלָה: האל"ף בקמץ חטוף (קטן) והשוא בכ"ף נח³. תִּבְרַכְנִי: לפי שיטתנו יש לקרוא כל השואים
 ברי"ש של "ברך" בשוא נע ולא בחטף פתח
 כז כא וְאַמְשָׁךְ: געיה במ"ם בקיבוץ והשי"ן אחריה בשווא נע
 כז כה הַגֶּשֶׁה לִי וְאָכְלָה: בניגוד לפסוק יט לעיל, כאן האל"ף בחולם והכ"ף בשווא נע. והמשמעות
 שונה. וַיָּבֹא לוֹ: טעם נסוג אחר ליר"ד
 כז כו וְשָׁקָה-לִי: השי"ן בשוא נח⁵
 כז כז כִּי־רִיחַ שְׂדֵה: יש להיזהר לא להוסיף ה"א הידיעה בראש התיבה השנייה
 כז לג וַיָּבֹא לִי: הטעם נסוג ליר"ד הראשונה. וַאֲבִרְכָּהוּ: הו"ו בקמ"ץ
 כז לו וַיַּעֲקֹבֵנִי: העי"ן בשוא נח ולא בפתח וכ"ש לא בחטף פתח
 כז לח הַבְּרָכָה: ה"א השאלה, החטף פתח בב"ת שלאחריה אינו אלא להורות על קריאה בשווא
 נע: הַבְּרָכָה
 כז מה לָמָּה: במלרע
 כח ד לֵךְ וּלְזִרְעֶךָ אֲתָד: טעם טפחא בתיבת לֵךְ
 כח ט מַחֲלֵת: המ"ם בקמץ ולא בפתח
 הפטרת תולדת, מלאכי א א – ב ז:
 א ו אָנִי: במלעיל וכן הדבר גם בהמשך הפסוק אָנִי⁶ וכן הדבר גם בפס' יד
 א ז בְּאַמְרֶכָם: המ"ם בקמץ קטן, בן הדבר גם בהמשך פס' יג
 א ח הִירָצֵף אֹ: יש לשים לב לשילוב המעט נדיר של פשטא ולאחריו יתיב
 א ט וַיַּחַנְנוּ: החי"ת בקמץ קטן. הִי־תָה זֹאת: טעם נסוג אחר לה"א הראשונה

³ הקורא בקמץ רחב ובשוא נע משנה משמעות, עיין במש"כ מגן אברהם אורח חיים סימן תקפב ס"ק ד: זכרנו פתבנו בחטף קמ"ץ.

⁴ יש לדון אם המ"ם בתנועה גדולה או קטנה, כי יש כאן שורש כפולים מ.ש.ש, ולכן השי"ן הייתה צריכה להדגש כמו וַיִּשְׁנֵי בפסוק יב; אלא שמשום מה נפל כאן הדגש ונוספה געיה. לולא הגעיה היינו מחליטים שהוא שוא נח. במציאות הגעיה כאן במקום שהיה צריך להיות דגש, יש כנראה ראייה שהשוא נע.

⁵ אין להשגיח בחטף בתנ"ך קורן. וכל שכן לאור העדות שבכא"צ יש שוא ללא געיה (בנוסף לעדות יש צילום של דף זה מכתר ארם צובה).

⁶ במקרה זה התלישא אינו מראה את מקום ההטעמה אבל הקמץ שבאל"ף מעיד על כך כי הטעם באות זו, לולא כן הייתה מנוקדת בחטף פתח

א י וִיסָגֵר: וְאִי הַחִיבּוּר מְנוּקֵדֶת בְּשׁוּוֹא. אֵין-לִי: הַטַּעַם בְּלִמָּד, אֵין לְהַטְעִים אֶת הָאֵל"ף

א יד מְשַׁחֵת: הַמָּם בְּקִמְץ קֶטֶן. וְשִׁמְי נִזְרָא בְּגוֹיִם: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת וְשִׁמְי

ב ג וְזִרְיָתִי: טַעַם נִסּוּג אַחֲרֵי לִרִ"ש

ב ד אֶת הַמְצִיָּה הַזֹּאת: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת אֶת

ב ו וְעוֹלָה לֹא-נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת וְעוֹלָה

ראשון של ויצא:

כח יא מְרַאשֵׁתִי: הַמָּם בְּשׁוּא וְהָאֵל"ף חֲטוּפָה

כח יד כְּעַפֵּר: הַעֲמָדָה קֹלָה בְּכ"ף לְמִנּוּעַ הַבִּלְעָת הַעֲלִין הַחֲטוּפָה

כח טו אֶעֱזֹבָד: הַזִּין בְּקִמְץ חֲטוּף (קֶטֶן) וְהַבִּלְעָת בְּשׁוּא נַח. אֶת אֲשֶׁר-דִּבַּרְתִּי לָךְ: יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל

מִיָּקוּם הַטַּעֲמִים וְלְהִימָנַע מִקְרִיאָה אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ

כח טז מְשַׁנֵּת: יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל קְרִיאַת הַדָּגֶשׁ שֶׁבְּשִׁין, שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּאִילוּ מְדוּבָר עַל לִימּוּד

מִשְׁנָה. וְאִמָּר: בִּזְקָג וְלֹא בְּרִבִּיעַ.

כח כ וְנָתַן-לִי: גְּעִיָּה בְּנִין

כח כא לְאֱלֹהִים: הָאֵל"ף כָּלל אֵינָה נִשְׁמָעֶת

כח כב עֲשֹׂר אֶעֱשֶׂרְנוּ לָךְ: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת עֲשֹׂר, אֵין לְחוּשׁ לְאוֹתָם סְפָרִים אֲשֶׁר הַטְעִימוּ

בְּטַעֲוֵי עֲשֹׂר אֶעֱשֶׂרְנוּ לָךְ

כה כב טִיפַת דִּין שֶׁל רִשִׁי – הֵרֵב יִצְחָק יִשְׁעִי וְיִיִּס נִרְ"ו גַּאבִּי"ד נוֹה אַחֲיָעִזֹר

וְיִתְרוּצְעוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּה וְתֹאמַר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִי וְתִלָּךְ לְדַרְשׁ אֶת ה'. בְּרִשִׁי: וְיִתְרוּצְעוּ, עַל

כְּרִיחַ הַמִּקְרָא הַזֶּה לֹאֹמֵר דְּרִשְׁנִי, שְׂקָתָם מִה הֵיא לְלִיָּה זֹ, וְכַח אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִי. רְבוּתִינוּ (מִדְרַשׁ רַבָּה) לְרִשְׁוֹהוּ לָשׁוֹן רִיָּה, כְּשֶׁהִיָּתָה עוֹבֶרֶת עַל פִּתְחֵי תוֹרָה... יַעֲקֹב רַךְ... מִפְּרָכָם לֵאמֹר. דְּבַר אַחֲרֵי מִתְרַוֵּלִים זֶה עִם זֶה וּמְרִיבִים בְּנַחֲלָתָם שְׁנֵי עוֹלָמוֹת. וְתֹאמַר אִם כֵּן, גְּדוֹל לַעֲרֵי הַעֲבוּרִי: לָמָּה זֶה אֲנִי, מִתְחַוֶּה וּמִתְפַּלֵּל עַל הָרִיוֹן.

פְּשׁוּטוֹ שֶׁל רִשִׁי בְּקִצְרָה

וְיִתְרוּצְעוּ, עַל כְּרִיחַ הַמִּקְרָא הַזֶּה לֹאֹמֵר דְּרִשְׁנִי, כִּי רַק בְּעִזְרַת דְּרוֹשׁ נִדַּע לְפָרְשׁוֹ, כִּיוֵּן שְׂקָתָם מִה הֵיא לְלִיָּה זֹ, וְהֵיא 'רִעַ' יָכוֹל לְהַתְפָּרֵשׁ בְּשִׁבְעָה הוֹרָאוֹת לְשׁוֹנוֹת שׁוֹנוֹת, כְּדַבְּרֵי הַרִס"ג. וּבְכָל מִקְוֶה מִתְפָּרֵשׁ בְּהַתָּאם לְהַמְשִׁךְ, וְכֵאֵן סֵתֵם וְלֹא הַמְשִׁיךְ מִה הֵיא הַרְצִיָּה. וְעוֹד שְׁבַהֲמִשְׁךְ כַּחַח אִם כֵּן שְׁמִתְרוּצְצִים לָמָּה זֶה אֲנִי, וְלֹא בִיָּאֵרָה שְׁאֵלָתָה. וְלִכֵּן מְבִיא שְׂרָדִינוּ (מִדְרַשׁ רַבָּה) לְרִשְׁוֹהוּ בְּאוֹפֵן אֶחָד לָשׁוֹן רִיָּה, כְּשֶׁהִיָּתָה עוֹבֶרֶת עַל פִּתְחֵי תוֹרָה... יַעֲקֹב רַךְ... מִפְּרָכָם לֵאמֹר. דְּבַר אַחֲרֵי שְׁדִרְשׁוּהוּ כְּפִי הַמְשַׁמְעוֹת הַשְּׁנִיָּה שֶׁל הַשֵּׁרֶשׁ 'רִעַ', כְּמוֹ וְתִרְץ אֶת גְּלִילָתָה, שֶׁהוּא מְעַנִּין שְׁבִירָה, מִתְרַוֵּלִים זֶה עִם זֶה וּמְרִיבִים בְּנַחֲלָתָם שְׁנֵי עוֹלָמוֹת. וְתֹאמַר אִם כֵּן, גְּדוֹל לַעֲרֵי הַעֲבוּרִי מִפְּנֵי הַרְצִיָּה אוֹ הַרְצִיָּה: לָמָּה זֶה אֲנִי, מִתְחַוֶּה וּמִתְפַּלֵּל עַל הָרִיוֹן.

לְרִס"ג 'רִעַ' מִתְפָּרֵשׁ בְּשִׁבְעַת מְשַׁמְעוּתִים, וּבְיִתְרוּצְעוֹ מְשַׁמְעוֹתוֹ דְּחִיקָה

בְּתַפְסִיר רַבִּינוּ סַעֲדִיָּה גֵאוֹן (צוּקֶר) בִּיָּאֵר: וְלִשְׁתֵּי הָאוֹתִיוֹת הָאֵלֶּה [רִעַ] הוֹרָאוֹת לְשׁוֹנוֹת שׁוֹנוֹת. רִיָּצָה, כְּכַתוּב וְתִרְץ תִּנְעֲרָה (בְּרִאשִׁית כֵּד, כֹּח). רִצּוֹן, כְּכַתוּב (יִשְׁעִי מִב, א) בְּחִירִי רִצְתָה נְפִשִׁי. שִׁלּוּם, כְּנִאֲמֹר (וִיקְרָא כו, לד) אֲזַ תִּרְצֶה תִּרְצֶה אֶת שְׁבִתְתֶּיךָ. רִצּוֹן, כְּכַתוּב (שׁוֹפְטִים ט, נג) וְתִרְץ אֶת גְּלִילָתָה. עִישׁוֹק, כְּכַתוּב (שְׁמוּאֵל א, יב, ג) אֶת מִי רִצּוֹתִי. וְדִחִיקָה, וְיִתְרוּצְעוּ חֲבִיִּים. וְהַבְּרָקָה, כְּכַתוּב (נְחֻם ב, ה) כְּבָרְקִים יִרְצְעוּ. בְּסֶד הַכֵּל, שְׁבַעָה. – פִּירֵשׁ כְּתָרְגוּם אוֹנְקֵלוֹס 'דְּחִיקִין'.

וּמִהִי הַתּוֹעֵלֶת שֶׁבְּהַתְרוּצְצוֹת הַבְּנִים. נִאֲמֹר, כְּדִי שְׁתִּלָּךְ וְתִשְׁאֵל עַל כֵּךְ וְיִוֹדַע לָהּ מִה יִהְיֶה בְּאַחֲרִיתָם. וְלֹא הַתְרוּצְצוֹ לֹא הִיָּתָה שׁוֹאֵלֶת דְּבַר, ..., וְהַפִּירוֹשׁ הַנִּכּוֹן שֶׁל אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִי, אִם כֵּךְ

הדבר, למה זה אצבי הרה, ומלת הרה מובלעת. ומשום כך תרגמתי 'לו עלמת אן אלאמר האכד'י לם אטלבהם'. אלו ידעתי שכך הוא הדבר, לא הייתי מבקשם. – כפירושו של רש"י **למה זה אצבי**, מתאוו ומתפללת על הריון.

הקושי בדברי רש"י

פתיחת דברי רש"י בהסבירו את הצורך לפרש פסוק זה בדרך דרוש, ולא כפשוטו, 'על כרחי המקרא הזה לומר לרש"י, אינה ברורה דיה. מה הכוונה 'סָסַסְתָּ מֶה הִיא לָלֵאָה זֶה', מה הונח סתום ולא פורש במקרא זה. וכן מדוע כיון ש'כתב אס כן למה זה אצבי', צריכים אנו לפרש המקרא על פי דרש ולא על פי פשוט.

ביאורו של הרא"ם

הרא"ם פירש: 'סָסַסְתָּ וַיִּתְרַצְצוּ' [ולא פירש התרוצצות מיוחדת], משמע שהיתה הרציצה הנהוגה למעוברות, ומ'אס כן למה זה אצבי' משמע שלא היתה זו הרציצה הנהוגה למעוברות. שאם כן לא היתה אומרת אס כן למה זה אצבי, נשהרי אין לה צער יותר מלשאר נשים⁷. ולפירוש זה הקשה רש"י על הפסוק קושיה אחת, שאין אנו יודעים אם היה לה צער מיוחד או לא, ומסוף הפסוק נשמע שהיה לה צער מיוחד, ואם כן על כרחי צריך לדרוש שויתרצצו משמעו צער מיוחד.

ביאורו של הגור אריה

המהר"ל מפראג בגור אריה הקשה עליו: 'זוה לא יתכן דהרי אין רציצה נהוגה בנשים כלל⁷, ושפיר כתיב אס כן למה זה אצבי. ואם [כדברי המורחי ש] יש רציצה בנשים אין צריך לשום דרשה רק לפרש [שכוונת ויתרצצו היא] שהיתה כאן רציצה יתירה'. לכך פירש: 'כיון שכתב הרציצה' סתם, צריך למדרש מה היא הרציצה, דאל"כ מה הי' ענין הרציצה הזאת שהיה בבנים אלו. ועוד צריך לדרוש ג'כ שכתב 'אס כן למה זה אצבי', דאין ענין זה לכאן מה שאמרה. ולפיכך צריך לדרוש ענין הרציצה כמו שדרשו חז"ל [מלשון ריצה]⁸. לדבריו יש כאן שני ענינים לפרש, א; מה היא הרציצה ולמה נהיתה, שעל פי הפשוט אין מפורש דבר זה בפסוק. ב; מה שייך לרציצה מה שאמרה אס כן למה זה אצבי.

'רציצה' היא משרש 'רוץ' במשמעות שבירה, ולא 'רצץ'

ונראה לבאר ולהרחיב דבריו. רבי יהודה חיוג' כלל **וַיִּתְרַצְצוּ** בשורש 'רוץ' כמ"ש בספרו 'אותיות הרפיון' [=שרשים שאחת מאותיותיהן נשמטת], בפרק 'פעלי נחי ע' הפועל' (עמ' 56 במהדורת גוט. 174 במהדורת סיון). **רוץ**, [=ריצה], **תַּעֲרֹץ** (שמואל א כ, לו), ..., והכבד [א"ה. מודעת זאת ש'כבד' הוא בנין אחר שאינו קל, כאן הוא הפעיל. בזמננו יש משתמשים ב'בנינים כבדים' לבנינים שעי"ן הפועל שלהם דגושה: פיעל, פועל, התפעל], הריץ, ומשמעות שניה [=שבירה], הריץ, **וַתֵּרֶץ אֶת גְּלִילָתָהּ** (שופטים ט, ג), ..., ובמשמעות הזאת יש כבד אחר, **רוצץ, וַיִּרְעֲצוּ וַיִּרְצְצוּ** (שפטים י, ח), **וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים** (כאן), ואין מהשרש הזה, **פִּי רֹצֵץ עֹזֵב דָּלִים** (איוב כ, יט). – לדעתו ויתרצצו הוא משרש רוץ במשמעות שבירה, ולא משרש רצץ⁸. הסבר מדוע **וַיִּתְרַצְצוּ** אינו יכול להיות משרש 'רצץ' כותב הרשב"ם: **וַיִּתְרַצְצוּ**, לשון רץ לקראת רץ ירוץ (ירמיה נא, לא), שהיו רצים ומתנענעים בתוך גופה כדרך עוברים. וכן מן קם מתקוממים, מן לו מתלוננים. אבל מלשון **רֹצֵץ עֹזֵב דָּלִים** היה לו לומר **וַיִּתְרַצְצוּ**, כמו **וַיִּתְנַגְּפוּ רְגִלָּם** (ירמיה יג, טז).

א"ה. כלל ידוע הוא כאשר ע"ו או כפולים מגיעים לבניין פיעל והתפעל, פ"א הפועל מנוקדת בחולם מלא, ונשמט הדגש. כך שהדמיון ל'יתנגפו' אינו מובן. עם זאת לפעמים הכפולים מתנהגים על דרך השלמים כמו הדוגמה הנזכרת לעיל **פִּי רֹצֵץ עֹזֵב דָּלִים**, רֹצֵץ ולא רוֹצֵץ. כלל זה הוא של הבחור, והוא מקובל בדקדוק של זמננו, אבל הרד"ק קורא לבניין של סובב מעופף וכד' הבנין המרובע.

כוונת הרשב"ם היא, שבמובן רֹצֵץ היה לו לנקוט **וַיִּתְרַצְצוּ** ויתרצצו כמו **וַיִּתְנַגְּפוּ** על דרך השלמים.

גם רבי יונה אבן ג'נאח כלל **וַיִּתְרַצְצוּ** בשורש 'רוץ', לאחר שכלל בו את: **תַּעֲרֹץ** (שמואל א כ לו), ..., הביא: **וַתֵּרֶץ גִּלְתָּהּ תַּחֲבֹב**. והוא כמו **לֹא יִכָּחַח וְלֹא יִרְוץ** (ישעיה מב, ד), ואינם מתעברים, [=שהם פועל עומד, בדומה לפעלים ישב עמד ישן, שאין להם פעול שהפעולה עוברת אליו. ואינם פועל יוצא שמעביד פעולה לפועל, כמו שבר אכל כתב]. ושמעו רבי

⁷ א"ה. מחלוקת משוונה. לפי המזרחי בכל הריון יש 'רציצה' ולפי גור-אריה אין רציצה. כנראה, ההרגשות אולי גם הבחילות, המלוות הריון מכונות התרוצצות בלשון המזרחי, למהר"ל כיון שאין הרגשת שבירה ממש בדרך כלל – המלה רציצה אינה שייכת להריון רגיל.

⁸ סיון (הערה 225) מעיר: במקום אחר חיוג' רואה את **וַיִּתְרַצְצוּ** מן הכפולים, ראה ערך רצץ (להלן עמ' 201). ולא מצאתי, והציון משובש.

יהודה מבעלי הכפל [= רצץ, שאותיות ע' ול' הפועל זהות], והוא נכון גם כן..., **כִּי בְּךָ אֶרֶץ גִּדּוֹר** (תהלים יח, ל), **אשברם ואכתתם**..., ומהעניין הזה **וְיִתְרֹצְעוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּהּ**. בעקבותיו כתב גם הרד"ק בסוף שרש רוע: 'ועניין אחר לא יִכְחָהּ וְלֹא יִרְצֶה' (ישעיה מב, ד), פירשתי בשרש כהה [שם פירש: לא יחלש ולא ישבר], **וְתִרְצֶה גִּלְתָּהּ חֶבֶב**... **וְתִרְצֶה אֶת גִּלְתָּהּ** ... וההתפעל **וְיִתְרֹצְעוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּהּ**... עניינם עניין שבירה. ואת שרש 'רצץ' ביאר: 'עניינם ענין שבירה, אבל יקרא רצוץ מי שאינו שבור מכל וכל, כמו שאמר **קָנָה רָצוֹץ לֹא יִשְׁבֹּר**' (ישעיה מב, ג). וכן פירש בישעיה (מב, ג): רצוץ, ענינו קנה שהוא קרוב להשבר, וכן על מִשְׁעָנַת הַקֶּנֶה הָרָצוֹץ (ישעיה לו ו), שאם היה שבור מכל וכל לא היה אדם נשען עליו.

המפרשים ויתרוצצו מעניין שבירה

וכן פירש בזוהר (בראשית קלו, א) ויתרוצצו, ואתברו, כמה דאמרינן רצץ את מוחו. ובלקח טוב פירש: היו מחתכין בתוך הבטן, כענין שנאמר **וְתִרְצֶה אֶת גִּלְתָּהּ**, סימן לדורות, זה רץ להרוג את זה, וזה רץ להרוג את זה. וכן פירש ר' יוסף בכור שור: ויתרוצצו הבנים בקרבה. ויתרוצצו לשון **קָנָה רָצוֹץ**, משתברים. וכעין זה בחזקוני: 'ויתרוצצו, לשון שבירה, כמו (איוב כ, יט) כי רצץ עזב דלס, וירצץ אסא (דברי הימים ב, טז, י). – לדעתם 'ויתרוצצו' פירושו כעין וישתברו או וישברו. אלא שקשה, שלא פורש במקרא פשר שבירה זו, כיצד אירעה ומה נשתבר בבנים אלו. אלא סתם ויתרוצצו הבנים.

כוונת אונקלוס בתירגומו 'ודחקין'

כנראה מטעם זה תירגם אונקלוס: ודחקין, שלכאורה אינו מלשון שבירה שתרגומו ואתרועיעו, כמו שתירגם וְרָצוֹץ (דברים כח, לג) ורעיע. וכן בתרגום יונתן: ואדחקו בניה במיעהא הי כגוברין עבדו קרבא [= וידחקו בניה בקרבה כמו גברים העורכים קרב]. – וכן פירש רבינו יוסף קרא (הובא בספר יוסף הילל בשם המעתיק כתי"ר רש"י): ויתרוצצו כתרגומו ודחקין, כמו טומאה רצוצה [=טומאה דחוקה, שאין הפסק טפח בינה לדופן], שאין מקבלין [שניהם] במקום אחד, ברחם אחד, כשאר תאומים הנסבלים ברחם אחד, שלא היה יכול לדור צדיק אצל רשע. ויש לפרשו ויתרוצצו לשון שבירה, כמו ותרץ את גלגלתו, שצר היה להם המקום ושוברין זה את זה. – וכן פירש בערוך סוף ערך רץ 'בפ"ח בטהרות (מ"ב) אם מסר לו תיבה מלאה בבגדים בזמן שהיא רוצצת טמאה, פירוש דוחקת'. – תחילה פירש שלדעת התרגום ויתרוצצו פירושו ודחקו, ושוב פירש שאף לדעת התרגום פירושו שבירה, וכוונתו שכתוצאה מהדחק נשברו.

הסבר הפרשגן בתרגום

וראיתי ב'פרשגן' [פוזן, כאן] שכתב: רד"ק הסתפק בגזרון 'ויתרוצצו': לשון ריצה משורש רו"ץ, או לשון רציצה משורש 'רצץ'. לכאורה אין להכריע מתרגום אונקלוס, כי ויתרוצצו-ודחקין, אינו תרגום מילולי אלא המרת הסיבה בתוצאה, במקום הסיבה תירגם בתוצאה, שדחקו זה את זה. [=כפירושו השני של רבי יוסף קרא הנ"ל]. אבל לדעת 'אור התרגום' (מהגרש"א ורטהיימר זצ"ל) אונקלוס פירש לשון רציצה, כי 'ודחקין' נתייחד לדחיקת הגוף כמבואר בפסוק ואת לחצו (דברים כו, ז) ודוחקנא?⁹ לע"ע לא זכינו ל'פרשגן' לדברים, אולם מהערוך ור"י קרא –שלא הזכיר כאן– נראה שפירשו רציצה מלשון דוחק רגיל, ולא שבירה. ובדקתי ב'אור התרגום', ולא כתב אלא 'זה כפירש"י שהוא מלשון רציצה, והוא מן הכפולים, ושרשו רצץ, פירש רד"ק במכלול, ועניינו לחיצה בכח, לא כדעת ראב"ע שהוא מלשון מרוצה, אבל גם חז"ל דרשוהו מלשון ריצה, מובא ברש"י'. – ולא הובא בו כלל הסבר של דחיקת הגוף.

א"ה. קיבלתי מעקיבה פוזן נר"ו בנו של בעל הפרשגן קטע מהגדה של פסח המיוסדת על תרגום אונקלוס ממה שכתב אביו ז"ל. עיקר הדברים הובאו בהערה לעיל מהרב נר"ו, אבל אני מעתיק את הכל.

⁹ כוונתו מתבארת ממה שכתב ב'פרשגן' (עדיין בכת"י. ותשו"ח לר' אליהו לוי שטרח להמציאו לו) לדברים שם, שביאר בטוב טעם שתרגם 'לחצנו' ודוחקנא, שהוא תרגום 'לחץ גופני', כמו 'וְתִתְּחַן אֶת רֶגְלְךָ בְּלִעַס' (במדבר כב, כה) 'וְיִדְחֶקְתָּ יָת רֶגְלָא דְּבִלְעָס'. ולהבדיל מלחץ נפשי, המתורגם 'עוק', לשון הִצָּקָה (עוק=צוק חילוף ע/צ) כגון 'וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ' (שמות כב, כ) 'וְלֹא תַעֲקֹב'. – ומבואר שכוונתו לבאר שגם בפסוקנו כוונת המתרגם 'ודחקין' שהרציצה גרמה לה לחץ גופני ולא נפשי. מובן שהן ריצת הבנים והן רציצתם יכולות לגרום ללחץ זה, כך שלא ניתן להסיק מהתרגום את שורש ויתרוצצו.

ג. "וְאֵת לֶחֶצְנוֹ" - "דְּחִיקָנָא". הגדה של פסח דורשת את פסוקי מקרא בכורים על פי מקראות מקבילים.¹⁰ על דרך זו דרשו "וְאֵת לֶחֶצְנוֹ" - זו הדחק, כמה שנאמר: וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלֶּחֶץ אֲשֶׁר מְצַרִּים לֶחֶצִים אֹתָם (שם"ג ט). ולכאורה הדרשה חסרת מובן: ראשית, מה מקום לבאר את "לֶחֶצְנוֹ" באמצעות פסוק אחר החוזר על תיבת "לֶחֶץ" מבלי לפרשה? ועוד, כיצד מוכיח הפסוק "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלֶּחֶץ" ש"לֶחֶצְנוֹ" - זו הדחק?
אכן הדרשה מדוקדקת מאד, כי היא מיוסדת על הבחנת ת"א בין לחץ גופני ללחץ נפשי-פסיכולוגי: הראשון מתורגם "דחק" כגון, "ותרא האתון את מלאך ה' ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם" (במ' כב כה) "וְחֲזֹת אֶתְנָא... אֲדַחֲקִית עִם פּוֹתְלָא וְדַחֲקִית יָת רִגְלָא דְּבַלְעָם"¹¹. אבל השני מתורגם "עוק", לשון הִצָּקָה (עוק=צוק חילוף ע/צ) כגון "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלֶּחֶץ" (שם"ג כב כ). "וּלְגִירָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תַעֲיָקוֹן"¹².
ובא הדרשן ללמד שהקב"ה לא זו בלבד שראה את הלחץ הנפשי, אלא גם את הלחץ והסבל הגופני שגרמו המצרים. וההוכחה: כמו "וירא... ואת לחצנו" המתורגם "דְּחִיקָנָא" כלחץ פיזי, גם "ראיתי את הלחץ אשר מְצַרִּים לֶחֶצִים אֹתָם" מתורגם "דְּחִיקָא דְּמַצְרָאֵי דְּחִקִּין לְהוֹן". וזהו שדקדק "וְאֵת לֶחֶצְנוֹ" - זו הדחק. וראה כעין זה, דרשה המיוסדת על התרגום, בפסוק הבא "וּבְמִצְרָא גְדֹל".
ע"כ מבעל הפרשגן על 'הלחץ זה הדחק'.

רציצה' היא ריצה

כאמור לא נראה לרש"י פירוש זה, ולכך הביא רש"י שחז"ל בבראשית רבה לא פירשו תיבה זו לא משורש 'רצץ' או 'דוץ' במשמעות שבירה, כרוב המדקדקים שהבאנו, אלא דרשוהו לשון ריצה, כמשמעות הראשונה של 'דוץ', ודרשוהו. [נאבל במדרש תהלים (נח, ד), על הפסוק וְרָשָׁעִים מִרְחָק, פירשוהו כן מלשון התרוצצות (= רציצה ושבירה כנ"ל) ומריבה, וז"ל: הוה מגיח עם יעקב אחיו שנאמר ויתרוצצו, שהיה מרצץ עם אחיו במעי אמו]. ובעקבות דברי רש"י אלו בשם חז"ל, ביארו אף האבן עזרא והרשב"ם והרד"ק ויתרוצצו מלשון ריצה, וכנ"ל. ושוב הביא רש"י דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות. כפי המשמעות השניה של השרש 'דוץ', כמו וְתָרַץ אֶת גְּלִילָתוֹ, שהוא מעניין שבירה, וכנ"ל.

ההכרח לפרש את אס כן למה זה אנכי

מכיוון שלדעת רש"י מוכרחים לפרש ויתרוצצו, שאינו כפשוטו שבירה סתם, שאז יכול להיות שרביקה עצמה לא סבלה מזה אלא הבנים, אלא פירושו שהיו מפרכסים ורצים לצאת או מתרוצצים ומשברים זה את זה ומריבים, מה שגרם לרביקה צער עיבור גדול. מובן היטיב מה שהוצרך רש"י להסביר מה ש'כתב אס כן למה זה אנכי' כאן. שצריך לפרש: ותאמר אס כן, גדול לער העיבור. למה זה אנכי, מתאווה ומתפללת על ההריון. [נאבל רבינו יוסף קרא הנ"ל, שפירש לשון שבירה, פירש: ותאמר אס כן למה זה אנכי, אס כן מתרוצצים במעיי, למה זה אנכי הרה וסופי לשכלם (שישברו זה את זה)]. ויאמר ה' לה, לא שסופך להפיל הם מתרוצצים, אלא זה הוא אות שכשם שאין מקום אחד סובלן במעיך והם נפרדים זה מזה, כך כשיצאו ממעיך יפרדו. ולאום מלאום יאמץ, ולא יהיו סובלן זה את זה. וכן פירש האור החיים הק': שהיו מתרוצצים. פירוש נדחקים ביותר, שנראה שלא יתקיימו במעיה, ותאמר אס כן למה זה ההריון שלי, ותלך לבקש רחמים על קיום הריונה, ע"ש].
ע"כ טיפת דיו של רש"י.

כה כח וַיֵּאָהֶב יִצְחָק אֶת-עֵשָׂו כִּי-צִיד בָּפִּיּוֹ מִגְלִיּוֹן שֶׁבַת בְּשִׁבְתּוֹ תוֹלְדוֹת סוּ הַיִּמְנוּת מתיאור חטאים / הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן ז"ל

¹⁰ כגון דרשת "וְאֵת עֶמְלֹנוֹ" - אלו הבנים כמה שנאמר: כָּל חֶבְרֹן הָיְאָרְהָ תְּשַׁלְּיָכֶוּ וְכָל חֶבְרֹת תַּחֲיוֹן (שם"א כב), תיבת "עֶמְלֹנוֹ" מתבארת באמצעות פסוק אחר המוכיח ש"עֶמְלֹנוֹ" - אלו הבנים.

¹¹ לכן גם "וְיִצְחָק הַמְּלָאכִים בְּלוֹט" (בר' יט טו) "וְדַחֲקוּ מִלְּאֲכָאֵי", "וְיִתְרָצְנוּ הַבְּנִים בִּקְרִיבָה" (שם כה כב) "וְדַחֲקִין בְּנֵיָא בְּמַעְהָא", שניהם דחיקת הגוף. גם בלשון המקרא "דחק" הוא גופני כגון "וְיִצְחָק אֶחָיו לֹא יִדְחִקוּ" (יואל ב ח).

¹² רק בלשון חז"ל הורחב "דחק" גם ללחץ נפשי, כגון בבא מציעא נט ע"ב: "המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, והלוחצו עובר בשנים". וברש"י: "הלוחצו - דוחקו. לחץ הוא שדוחקו לתבוע חובו".

ר' שמשון ברוך **שפטל** בעל באורי-אונקלוס (מינכן, תרמ"ח) קבע כלל מעניין: משיקולים חינוכיים נמנע אונקלוס מלהפריז ברשעת הגויים, כי הדבר עלול לגרום מכשול כפול לשומעים: "שתתגדל תאווה חדשה בלבם עד שיתקוף יצרם לעשותה. ועוד, שיחשבו רבים כי רק העוונות והפשעים הגדולים שונא הקב"ה ולא החטאים שרגילים לראות ולעשותם"¹³. לכן אונקלוס מצמצם בתיאורי כיעור וחטא שאינם מפורשים בכתוב, לעומת תרגומי ארץ-ישראל המרחיבים בהם. דוגמאות לכלל זה גם בפרשתנו:

א. "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בָּפִיו". על מי מוסב הכינוי "בפיו", האם ליצחק נושא המשפט, או לעשו? אונקלוס פתר: "אָרִי מַצִּידִּיהָ הָוָה אָכִיל", כדרך הראשונה. אבל יונתן בן-עוזיאל¹⁴ תרגם: "אָרוֹם מְלִי רְמִימָתָא בְּפִומִיהָ", מוסב על עשו ולגנותו.
 ב. אע"פ ש'לַעֲיִטָּה' היא זלילה ואכילה גסה **כמשנה** "אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין" (שבת קנה.ב) ולכן רש"י "אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה", אונקלוס תרגם "הַלְעִיטִנִּי" – "אֲמַעֲמִנִי" מעניין טעימה.

ג. לשורש ב.ז.ה. שני מובנים: 1. לְזַלֵּז, דוגמת "ויבז עשו", ותרגומו "וְנָשַׁט עֲשׂוֹ" כמו "בְּשֹׁאֵט נָפֵשׁ" (יחזקאל לו.ה). 2. לְבַזֵּת בְּפִעֵל, שהוא חמור מן הראשון ומתורגם "בסר" כגון "כי דבר ה' בָּזָה" (במדבר טו.לא) "אָרִי עַל פְּתֻגְמָא" דה' בְּסָר". מדוע אצל עשו לא תרגם בְּסָר? פירש "באורי אונקלוס" "כי הוא בעיטה ובזיון גמור" ואונקלוס **כדרכו** אינו מוסיף פשעים שלא נזכרו בכתוב.

כאן מובאים דברי באורי אונקלוס במקורם בעמ' 13 על בראשית ד כו.

(כו) או הוחל לקרא בשם ה' ת' בכין ביומוהי חלו בני אינשא מלצלאלה בשמא דה' – "או" ת' "בכין ביומוהי", הוסיף מלת "ביומוהי" לוטר שאין כוונת מלת "או" לאלתר כשנולד, אלא בחייו, כדאיתא במדרש ילקוט שאף אנש היה טועה עם הדור, ואולי ר"ל כי השם אנש רמז שיהיו בני אדם אנשים וחלשים ביראת השם, כמו שדרשו "פלג כי ביסיו נפלגה הארץ" (לקמן י' כ"ה) שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד (עי' רש"י שם), וכן נמצא בהרבה שמות בני אדם בלשון הקדש שרומזים על הסאורע להם, כידוע. – "הוחל" ת' "חלו", טעמו חולשה ורפיון, (עי' אוצ' השרש. לשון ארטי להח' דר' לעוו). "לקרא בשם ה' ת' "מלצלאלה בשמא דה'" כדרכו בשאר מקומות "קרא בשם ה'" תרג' חטד בלשון "צלי קדם ה'", ולא כת' יב"ע: שריאו למטעי ועבדו להין טעוון ומכנין למעותהון בשום מיטרא דה", כי כלל גדול בח"א שלא זו מטנו בשום מקום: אצל כל מעשה חטא ועון ופשע ואפילו רק מעשה סגונה שיסופר בכתוב, נשמר מאד שלא להגדילו יותר ממה שנאמר בכתוב בפירוש, ולא זו בלבד, אלא משתדל על צד היותר אפשרי להמעיט ולהקטין רעת המעשה. הכלל הזה טוסד בחכלית הנשגב והנעלה של ת"א להמליץ להטון עם את דברי אלהים חיים, על כן כל אמרותיו טהורות ומוקקות שבעתים בכור הבחינה, שלא ישמע העם דבר שיכול להביא מכשול להשומעים. ע"י התגדלות והתרבות ענין הפשעים וספור המעשים הרעים והמכוערים ביותר, יודעו לרבים מן העם ענינים חדשים אשר טעולם לא עלו ולא יעלו על דעתם, ובנקל התגדל תאווה חדשה בלבם ובנפשם ויהרהרו אחריה עד שיתקוף יצרם עליהם לעשותה. ועוד רעה גדולה תצמח ע"י הפלגת והתגדלות מעשי הפושעים, שיחשבו רבים כי רק העוונות והפשעים הגדולים שונא הקב"ה ונפרע עליהם, ולא החטאים שרגילים לראות ולעשותם בכל יום. לפיכך לא יעלה הסתרגם על שפתיו העון פלילי של ע"ז, שלא היה רגיל עוד

¹³ א"ה. שני הנימוקים אינם משכנעים, דברי הרב שפטל במקורם יובאו לקמן.

¹⁴ אין ספק שהרב ד"ר פוזן ידע שיונתן בן עוזיאל לא כתב את התרגום הזה. הוא מתכוון למה שמכונה תרגום זה בפי העם ובכללם בספר באורי אנקלוס.

¹⁵ הגימ' ללל דגש כמו פתגם במקרא (במדויקים).

בישראל בזמן שנעשה התרגום, אלא מספר הענין באופן שילמדו, כי גם מי שמתרפה בעבודת הבורא ומונע מהתפלל להשי"ת הוא חוטא ופושע, ולעון יחשב לו. -- כיוצא בו, "כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ" (לקמן ו', י"ב) ת' "ארי חביל, כל בישרה אינש ארחיה על ארעא". הוסיף מלת "אינש" ללמד כי רק בני האדם השחיתו, כי "אינש" טורה לפי טהרת לשון ארמית רק על אדם ולא על שאר בעלי חיים ולא כת' יב"ע "ארי חביל כל בשרא כל חד וחד" וכו', שהוא לפי המדרש אפילו חיה בהמה ועוף נוקקין לשאינן סינן. וטעם לשון "חביל ארחיה על ארעא" אצל בני אדם אינו זיקוק לשאינן סינן, אלא כוונתו השחתת זרע לבטלה, כמו "ושחת ארצה" (לקמן ל"ח, ט') שחרגומו ג"כ "ומחבל ארחיה על ארעא", והיא שיטת ר' אליעזר (שבח ט"א, א') "כל האוחז באס' ומשחין כאילו מביא סבול לעולם", פרש"י "שטחמם ובא לידי קרי וזה קלקול של דור הטבול מוציאים שכבת זרע לבטלה כדכת' כי השחית כל בשר את דרכו וגו'. כיוצא בו: "כנסרד גבור ציד לפני ה'" (לקמן י', ט') ת' "גיבר חקיף" עי' אוג"ר נתיב ח' עמוד 7 ולא כת' יב"ע "גבר בציידא בחטאה" כדרשת חז"ל שהיה טורד בסקום עי' רש"י. וכן "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" (שמו' א' כנב) ת' "כל ברא דיתיליד ליהודאי" וכו' הוסיף מלת "ליהודאי" להרחיק הדרוש שטגדל רשעת פרעה ואכזריותו, שגור אף על בני המצרים. וכן "ויאנחו בני ישראל מן העבודה" (שם ב', כ"ג) ת' מן פולחנא דהוה קשיא עליהון" ללמד שרק בשביל העבודה קשה התאנחו, והרחיק טה שדרשו שהתאנחו מפני שגור לשחוט ק"נ ילדים עכרים בכל יום לרחוץ בדמם להרפא מצרעתו, ויש עוד כמה וכמה כאלו שפירשתי במקומם.

לא נמנעתי להביא את כל האריכות שלו. לענ"ד דבריו אינם נכונים. שיטת תרגום אונקלוס לפרש (כלומר הפירוש הטמון בתרגום) קרוב ככל האפשר לפשוטו של מקרא. בענין חזחל לקרא, דבריו חמורים מאוד, אם בפשוטו של מקרא החלה אז עבודה זרה, האם זה שנעקרה עבודה זרה מישראל בימי בית שני מתיר לתרגום להפליג לתפילה? חזחל לקרא בשם יי כפשוטו אינו יכול להתפרש על תפילה? נשתקעו הדברים.

אין לתרגום כל סיבה להביא את המדרש על שחיטת תינוקות ישראל ורחצה בדמם, זה מדרש בלי אחיזה בפסוק; גם כל בשר קרוב הרבה יותר לפשט שהכוונה לבני איש ולא לבעלי-חיים חסרי בחירה, וכן כולם. גם הנימוק 'שלא ישמע העם דבר היכול להביא מכשול' משולל כל הגיון, הלוא המקרא עצמו מתאר מעשי זוועה, ואותם נאלץ התרגום לתרגם. הוא רק אינו מוצא לנחוץ להוסיף לתרגום פרשנות שאינה הכרחית רק במקרים מסוימים מאוד (בכללם דברי שירה כברכות יעקב ומשה, שירות הים והאזינו וכד').

כל הבן הילוד גם אם הוא רק על ישראל לבד הוא אכזרי למדיי ולא-מוסרי וזה קרוב יותר לפשוטו של מקרא, הוספת המצרים אינה עושה אותה, לפחות מנקודת מבט שלנו, יותר אכזרית [ההיפך הוא הנכון, התנכלות לעם ישראל בלבד, רעה יותר מהתנכלות לכלל התושבים].

ועתה נראה את הדוגמאות מהפרשה של הרב פוזן ז"ל אחת לאחת למצוא חשבון. 'עיד' כפשוטו ציד חיה או עוף, ולא גנבת דעת; לענין הטעמה, כאן ברור שהכוונה לא רק לטעימה מועטת אלא להאכלה רבתי, וכנראה בלשון חז"ל טעימה היא גם אכילה רגילה ולא רק אכילה קצת. וזה הלשון טעם מבדיל (פסחים קה ב ועוד שם בענין), גם אם אכל הרבה. ויתכן שנקט בלשון הלעיטני דווקא לאכילה קטנה להשיב את נפשו, 'כי עיף אנכי'. בכל אופן יש כאן העמסה יתרה בדברים שהתרגום לא שֶׁעָרַם.

גם ויבז מתפרש יותר שחש בזו או בזיון (זליגה בין ל"ה לע"ו) לבכורה, אבל למה לפרש שביטא את זה ברבים?

כה ל הלעיטני נא מן האדם הזה מהספר תורת הטעמים של ידידנו הרב אברהם ויסבלום
נר"ו עמ' קמז

כתבו חלק מן המפרשים שאדם העיף ולהוט אחר מאכל וממהר לבקשו מחברו – כופל
את דבריו. ונראה שנתכוונו שהפיסוק הוא: הלעיטני נא מן האדם, האדם הזה. ודו"ק¹⁶.
אך הטעמים פסקו מן האדם האדם / הזה. משמע, מהמאכל האדום באדמימות חזקה
עיין בחזקוני).

א"ה, לשון החזקוני. מן האדם האדם כל דבר שהוא אדום ביותר נכפל בלשונו כמו אדם
(ויקרא יג, מט) ירקרק (שם). וי"מ בן דרך כל אדם לכפול דיבורו כשהוא נחפז לשאול דבר וזה
היה עיף וממהר לאכול.

פן לחכם ונחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע
שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה
<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בעושים לשוניים

כתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺

¹⁶ א"ה. ציון המרכאות כאן הוא בגלל מנהג המהרש"א ואחרים לסמן פירוש שצריך העמקה בעיון שלו במלה זו
'ודו"ק'. כוונת הגרשיים להבליט מלה זו, וגם כיון שמלה זו אינה חלק מהחידוש או הפירוש. היו שתפסו את סימן
הגרשיים שהוא ראשי תבות ותלו בו כל מיני פירושים כיד הדמיון.